

En historie om forsvundne ikke-ting

Skyggebjerg, Louise Karlskov

Publication date:
2018

Document Version
Publisher's PDF, also known as Version of record

[Link back to DTU Orbit](#)

Citation (APA):
Skyggebjerg, L. K. (2018). En historie om forsvundne ikke-ting. Baggrund.

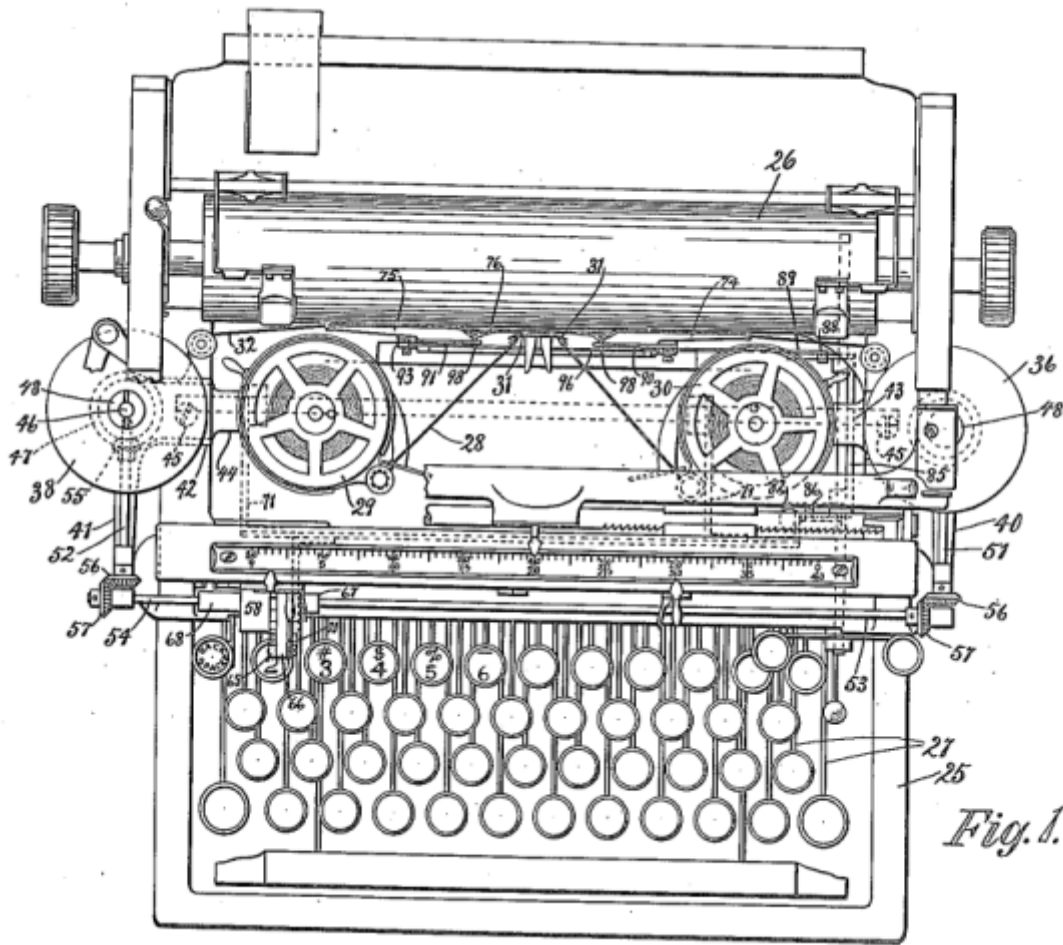
General rights

Copyright and moral rights for the publications made accessible in the public portal are retained by the authors and/or other copyright owners and it is a condition of accessing publications that users recognise and abide by the legal requirements associated with these rights.

- Users may download and print one copy of any publication from the public portal for the purpose of private study or research.
- You may not further distribute the material or use it for any profit-making activity or commercial gain
- You may freely distribute the URL identifying the publication in the public portal

If you believe that this document breaches copyright please contact us providing details, and we will remove access to the work immediately and investigate your claim.

En historie om forsvundne ikke-ting

Patentillustration af en slettemekanisme til skrivemaskiner (US1183424). Public domain

Teknologihistorien er spækket med fortællinger om 'store mænd' og deres 'revolutionære opfindelser'. Men hvad med de teknologier, de ting, som var en del af de fleste menneskers hverdagsliv? Ting, der i dag er glemte, ignorerede som *ikke-ting*. Teknologihistoriker Louise Karlskov Skyggebjerg minder os om to tidligere ikke-ting, kvajelakken og rettebåndet – i dag glemte, dengang nyskabende.

Som historiker er jeg optaget af de ting i hverdagen, der er blevet så selvfølgelige for os, at vi sjældent bemærker dem. De tilsyneladende kedelige hverdagsting som gadelygter, stikkontakter, asfalt, plastikposer, tandbørster, A4-papir, stregkoder, delete-taster og køkkenruller. Man kunne kalde dem non-ting eller ikke-ting. De er selvfølgelig stadig ting, så forstavelsen skal blot udtrykke, at der er tale om ting, der som regel er fraværende i vores bevidsthed. Også selvom vi bruger dem ofte eller har gjort det engang.

Mens jeg har skrevet denne artikel, har jeg rettet slåfejl, ændret formuleringer og byttet om på afsnit og ordstillinger utallige gange. Tastaturets delete-taster er altså blevet brugt flittigt, uden at jeg har tænkt nærmere over det. På computeren er det at slette og rette nemlig en nem rutine, og jeg er ikke længere ejer af ældre ikke-ting som rettepapir, retteblæk og rettebånd. Kun viskelæderet har overlevet i sjældent åbnede skuffer.

De gamle retteteknologier er forsvundet fra vores hverdag. Men det betyder ikke, at de ikke har haft stor betydning, eller at deres historie bare bør glemmes. De var nemlig en vigtig del af en udvikling, der revolutionerede den måde, vi kommunikerer på. Denne artikel sætter derfor særligt fokus på netop disse ikke-ting.

Ikke-ting

Ikke-ting er altså dagligdags ting, vi bruger hele tiden. De er som oftest ubemærkede, men alligevel helt centrale for os i vores daglige rutiner. De har i høj grad præget livet i 1900-tallets Danmark, men de nævnes sjældent, når den nyere historie skal skrives. Men prøv at forestille dig en enkelt dag uden ting som stikkontakter og de få andre eksempler på ikke-ting, der blev nævnt ovenfor. Ville den dag ikke være temmelig forskellig fra din normale hverdag og dine sædvanlige transport-, madlavnings-, skrive-, indkøbs- og hygiejnerutiner?

Ikke-ting er i familie med det, som den franske antropolog Marc Augé kalder ikke-steder som supermarkeder og lufthavne. Ikke-ting er også i familie med de ikke-begivenheder, som de svenske etnologer Billy Ehn og Orvar Löfgren studerer i bogen *The Secret World of Doing Nothing*. Den handler om de aktiviteter, der ellers bliver vurderet som for almindelige eller ubetydelige til at fortjene et nærmere eftersyn. Aktiviteter som ventetid, daglige rutiner og dagdrømmeri.

Men i arbejdet med ikke-ting er jeg især inspireret af to vidt forskellige personer. Den ene er den engelske teknologihistoriker David Edgerton. Den anden er den franske forfatter Georges Perec. Derfor vil jeg kort introducere til dem, før jeg går videre med historien om de nu forsvundne retteteknologier.

Edgertons fokus på teknologi i brug

Mange kender historien om brødrene Wright, der opfandt en flyvemaskine, og Henry Ford, der satte bilproduktionen i system. Og mange har set op til den alsidige opfinder Thomas Alva Edison, der ikke blot opfandt en glødelampe, men også fik den til at fungere ved at bygge et system omkring den med elværker og meget andet. Megen tings- og teknologihistorie har handlet om sådanne store mænd og store opfindelser, men spørgsmålet er, om de faktisk er teknologihistoriens sande eller eneste helte?

Efter årtusindeskiftet satte en ny trend inden for teknologihistorie i hvert fald spørgsmålstejn ved disse traditionelle 'grand narratives' med fokus på opfindelser. Den ønskede i stedet fokus på brugen af teknologi. Den engelske teknologihistoriker David Edgerton mente fx i bogen *The Shock of the Old* fra 2006, at vi tænker og taler for meget om teknologi med fokus på opfindelser og innovation. Dermed reducerer vi alt for ofte det 20. århundredes teknologihistorie til historien om ting som luftfart, masseproduktion, elektricitet, atomkraft, p-piller og internet.

I stedet bør vi ifølge Edgerton tale om "the history of technology-in-use" og om teknologier, der ikke blot opstår, men også forsvinder og genopstår, ændres og blandes gennem århundreder. Dermed vil det, der tæller som det mest betydningsfulde, også ændre sig. 1900-tallets teknologihistorie vil komme til at handle mere om ting som rickshawen, kondomet, hesten, symaskinen, spinderokken, Haber-Bosch-processen, cykler, cement, asbest, DDT, kædesaven og køleskabet.

Med dette skift i fokus vil historien med andre ord skifte fra historier om store mænd og store teknologier til det mere hverdagslige. Edgerton er selv ekspert i 2. verdenskrig, og en af hans pointer er, at i modsætning til, hvad den sædvanlige teknologihistoriske fortælling får os til at tro, så betød hestene mere for 2. verdenskrig end V2-raketterne. Disse hverdagens trækdyr er der bare ikke skrevet nær så meget om.

Netop det hverdagslige og tilsyneladende lidt mere kedelige har den franske forfatter Georges Perec blik for.

Historien om den ordinære hverdag

Ifølge Den danske Ordbog betyder kedelig "ude af stand til at inspirere, engagere eller vække interesse; uden oplivende eller interessante elementer", og slår man op i en synonymordbog støder man på synonymer som ensformig, triviell, banal, almindelig, dagligdags, hverdagsagtig og ordinær. Især de sidstnævnte ord er interessante, for hvorfor er det kedelige netop det almindelige og hverdagsagtige? Det som vi repeterer og lever med hver dag?

En af dem, der har kritiseret vores tendens til at vende opmærksomheden mod det særlige og ekstraordinære, er Perec. Han skriver i teksten *Tilnærmelser til hvad?:*

"Det, der appellerer til os, forekommer mig altid at være begivenheden, det overraskende, det ekstraordinære [...] som om det markante, det betydningsfulde altid var noget unormalt: Naturkatastrofer eller historiske omvæltninger, sociale konflikter, politiske skandaler..."

Perec efterlyser i stedet en opmærksomhed på det gentagne og *infra-ordinære* og fortsætter:

"Det, der i virkeligheden sker, det vi lever i, resten, alt resten, hvor er det henne? Det, der sker hver eneste dag, og som gentager sig hver eneste dag, det banale, det hverdagslige, det åbenlyse,

det almene, det almindelige, det infra-ordinære, baggrundstøjen, det vante, hvordan gør man rede for dét, hvordan stiller man spørgsmål til det, hvordan beskriver man det? [...]

Det, vi må stille spørgsmål til, er murstenen, betonen, glasset, vores bordskikke, vores køkkenredskaber, vores værktøj, det, som vi bruger vores tid på, vores rutiner. Se nøjere på det, som én gang for alle er holdt op med at forundre os [...] Beskriv Deres gade. Beskriv en anden. Sammenlign dem. Skriv en liste over indholdet af Deres lommer, Deres taske [...] Sæt spørgsmålstegn ved Deres teskeer.”

I bogen *Livet en brugsanvisning* og ikke mindst i *Forsøg på at udtømme et sted i Paris* peger Perec generelt på ”det man normalt ikke bemærker, det, som ikke falder i øjnene, det, som ikke har nogen betydning: Det, der sker, når der ingenting sker, bortset fra vejret, folk, biler og skyer”.

Perec er altså kort sagt optaget af det fascinerende og interessante ved det, som jeg i indledningen omtalte som ikke-begivenheder og ikke-ting. Han beskriver fx, hvad der er i et tomt rum. Eller hvad der sker på en plads i Paris, når der tilsyneladende ikke sker noget. Det indebærer lister over, hvilke busser, der kører forbi og tilsyneladende tilfældige observationer om forbipasserende. På den måde viser Perec, at det tomme rum slet ikke er tomt, og at der sker en masse, selvom der tilsyneladende ingenting sker. Hverdagen er fuld af ting og mikrobegivenheder, som vi bare ikke ser. Og dermed er historien også fuld af forandringer, som vi ikke lægger mærke til. Et banalt eksempel er, at havde Perec observeret den samme plads i Paris 100 år tidligere, havde der ikke været nogen busruter at notere.

Perecs tekster med fokus på det hverdagslige er fantastisk læsning, men i det følgende skal det ikke handle om fransk skønlitteratur, men om historie. Jeg tager nemlig tråden op fra Edgerton og Perec ved at fokusere på nogle ikke-tings hverdagslige og dog fascinerende historie, nemlig retteblækket og rettebåndet. Engang var de centrale ikke-ting i en hverdag, hvor tekster især blev skrevet på skrivemaskine.

Husker du kvajelakken?

Opfindelsen af retteblækket tilskrives ofte Bette Nesmith Graham, en sekretær, der ønskede en nemmere måde at rette sine slåfejl på. Ifølge den gængse historie ønskede hun at blive kunstner, men som fraskilt enlig mor havde hun brug for et job. Hun blev derfor maskinskriverske i stedet. I sit nye job huskede hun, at kunstnere overmaler deres fejl på lærredet, og hun overførte ideen til sit nye arbejde. Hendes retteblæk, som hun eksperimenterede sig frem til hjemme i køkkenet, gjorde så stor lykke for hende selv og kollegerne, at hun i 1956 startede firmaet Mistake Out Company. Det blev en kæmpe succes. Nu skulle hele teksten ikke skrives om, bare fordi man havde lavet en enkelt slåfejl.

Årtier senere viste det sig desværre, at den gængse form for retteblæk bidrog til hullerne i ozonlaget, men det er en helt anden historie om utilsigtede konsekvenser.

Så tilbage til retteteknologierne. Det er mere reglen end undtagelsen, at flere opfinder nogenlunde det samme på samme tid, og historien om rettemetoder knyttet til maskinskrift er ingen undtagelse. I 1958 blev der fx indleveret et patent på rettepapir i Tyskland, hvad der blev til firmaet Tipp-Ex. Navnet kommer fra det tyske ord for at skrive på maskine (tippen) og det latinske ord ex, der kan bruges til at udtrykke at noget fjernes.

Hele ideen med at forsøge at dække over fejltastede bogstaver eller fjerne dem ad kemisk vej var faktisk slet ikke ny i 1950'erne. Flere tidligere patenter havde handlet om det, men det nye ved Grahams retteblæk og det tyske rettepapir var, at begge fik en meget stor udbredelse.

De nye teknologier supplerede i øvrigt andre retteteknologier, der var tilpasset andre måder at skrive på. Da Graham eksperimenterede i det hjemlige køkken var det næsten 200 år siden, at gummiviskelæderet var blevet opfundet og havde afløst en type lavet af gammelt brød. Siden fulgte plastikviskelæderet.

Helt tilbage i oldtiden havde man også brug for sletteteknologier. Man kunne fx skrabe teksten af et stykke pergament og genbruge det, eller man kunne skrive på vokstavler, hvor man nemt kunne glatte ud og begynde forfra. Men med nye skriveteknologier og ikke mindst skrivemaskinens udbredelse fra slutningen af 1800-tallet voksede mængden af skrevne dokumenter, og dermed også behovet for retteteknologier tilpasset den nye måde at skrive på.

Det revolutionerende rettebånd

Et stort gennembrud i retteteknologiernes historie kom i 1973, da IBM lancerede en ny udgave af deres populære elektriske skrivemaskine IBM Selectric. Tidligere modeller havde haft en indbygget hukommelse, så man kunne rette slåfejl i hukommelsen, men nu kunne slåfejl forsvinde fra papiret på en helt ny måde. I stedet for at skulle fedte med rettepapir og retteblæk kunne man i stedet bruge maskinens eget rettebånd. Det kunne fås enten som lift-off tape eller cover-up tape, hvor den første type ikke var egnet, hvis man skrev på tyndt luftpostpapir eller lignende.

Ideen med at slette ved hjælp af et ekstra bånd i skrivemaskinen var allerede blevet præsenteret i et patent fra 1907. Patentkravet fra dengang gik bl.a. på en slags viskelæder, der fjernede bogstaver skrevet med skrivemaskine eller lignende ved at bruge et farvebånd i samme farve som papiret.

Selv om ideen således ikke var ny, så var dens store udbredelse det. Den nye skrivemaskinemodel fra IBM blev kaldt for Correcting Selectric, og dens nye slettetast (eller rettere korrektionstast, jf. det engelske "correcting key") betød i højere grad, at "sletninger,

overstregninger og grisede korrektioner kan blive en ting fra fortiden”, som det hed i en brochure.

En ting er, hvad reklamerne lover. Noget andet er forandringerne i praksis. Men som det kom frem i en række interview med kontoransatte i 2009 om den teknologiske udvikling på kontoret, så var reklamens ord ikke bare tom snak. Faktisk var der flere af de interviewede, der pegede på netop de ændrede rettemuligheder som en af de helt afgørende teknologiske ændringer på kontoret i anden halvdel af 1900-tallet. Som en af dem sagde:

”Det jeg husker mest, det var egentlig det med slette og rettetaster og sådan noget, som var et stort fremskridt at få, fordi tidligere skulle man jo helst skrive rigtigt. Selvfølgelig kunne man rette, men du ved selv, hvordan det var.”

Ja, længere tid er det ikke siden. Jeg kan faktisk huske både retteblækket, rettepapiret og rettebåndet fra dengang, hvor det var standardudstyr og en forfærdelig tidsrøver, når der skulle skrives breve, rapporter, opgaver, bøger osv. på skrivemaskine. Som en anden af de interviewede sagde:

”Det, der er hurtigere i dag i forhold til med skrivemaskinen, det er fx når man skal rette ting. I dag skriver man jo bare lystigt, og sådan noget [...] Det er jo nemt at rette det. Det tager jo ikke så lang tid som dengang.”

Er det så bare tempoet, der er blevet et andet? Nej, meget andet skete i kølvandet på rettebåndet og siden tekstbehandlingsprogrammernes endnu nemmere rettemetoder. Den teknologiske udvikling, som rettebåndet var en vigtig del af, har faktisk fuldstændig ændret vores måde at skrive tekster på. Og dermed også ting som tekstmængden, opgavefordelingen mellem kontoransatte og forventningerne til teksternes udseende. Rettebåndet har ikke kun slettet masser af forkerte bogstaver. Det har også bidraget til at udradere skrivestuen og flyttet skriveopgaver fra maskinskriversker og sekretærer til specialister og ledere.

Dermed er der måske også sket en forandring i teksternes indhold. I bogen *Frem mod middelalderen. TV – det levende billede i det åbne rum* fra 1993 beskrev den senere biskop Jan Lindhardt overgangen fra de ”gammeldags” måder at skrive på med pen eller på skrivemaskine til tekstbehandling som en proces, hvor den fysiske modstand i meddelelsesprocessen blev mindre. Man fristes ifølge Lindhardt dermed til at skrive, næsten som man taler, hvilket er ret risikofrit, fordi det er så nemt at rette bagefter. Det er bare ikke altid, man får gjort det, og dermed får den færdige tekst et mere mundtligt præg. Den bliver ifølge Lindhardt mindre stram, mindre formelt korrekt og mere gentagende. Den korte vej fra ide til smukt opsat tryk kan bilde forfatteren ind, at arbejdet er færdigt på et tidligere trin, end han før ville have accepteret. Så ifølge Lindhardt har nye skrivemåder altså betydet dårligere tekster.

Teksten der forsvandt

Det uanseelige og almindelige. Hverdagens ikke-ting. Et par af dem har været i fokus i denne artikel, der er skrevet med intens brug af copy-paste funktioner og tastaturets to slettetaster. Det har bl.a. betydet, at tekstens historie er forsvundet. Kun jeg som forfatter ved, at artiklen oprindeligt også handlede om containere som et andet eksempel på en ikke-ting, der har sat sit præg på 1900-tallets historie, men som i modsætning til retteblækket og rettebåndet stadig spiller en enorm rolle. Men containeren er helt væk fra fortællingen. Den blev offer for slettetasten.

Louise Karlskov Skyggebjerg er ph.d. i historie og historiker hos DTU Teknologihistorie.

Videre læsning:

Edgerton, D. (2006). *The Shock of the Old*. Technology and Global History since 1900. London: Profile Books.

Perec, G. (2016). *Verdens rum og andre tekster*. København: Arena.

Petroski, H. (1994). *The Evolution of Useful Things: How Everyday Artifacts – From Forks and Pins to Paper Clips and Zippers – Came to be as They are*. New York: Vintage Books.